AMEA Filologiya və sənətşünaslıq, 2026, № 1 ISSN 2663-4368
Səhifə: 268-275 E-ISSN 2709-2699
https://doi.org/10.59849/2663-4368.2026.1.268

Qarabağın müasir Türk Dünyasında mədəni rolu

Lamiyə Əliyeva
AMEA Memarlıq və İncəsənət İnstitutu
Elmi işçi
E-mail: eliyevalamiye498@gmail.com
ORCID iD: https://orcid.org/0009-0006-1188-347X

Xülasə. Qarabağ regionu tarixən türk mədəniyyətinin mühüm mərkəzlərindən biri olmuş və müasir dövrdə də Türk dünyasının ortaq mədəni irsinin qorunması və təbliğində xüsusi əhəmiyyət kəsb etmişdir. Bölgə zəngin ədəbi, musiqi və memarlıq ənənələri ilə seçilərək Azərbaycan və ümumilikdə Türk xalqlarının mədəni kimliyinin formalaşmasına mühüm töhfələr vermişdir. Xüsusilə Qarabağ muğam məktəbi, aşıq sənəti və xalq yaradıcılığı Türk mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qəbul edilir.

Müasir dövrdə Qarabağın mədəni rolu yalnız milli səviyyə ilə məhdudlaşmır, həm də Türk dövlətləri arasında mədəni əməkdaşlığın gücləndirilməsinə xidmət edir. Qarabağın tarixi və mədəni irsinin bərpası istiqamətində həyata keçirilən layihələr Türk dünyasında ortaq dəyərlərin qorunması və gələcək nəsillərə ötürülməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Regionun şəhərləri, xüsusilə Şuşa, Türk mədəniyyətinin simvolik mərkəzlərindən biri hesab olunur. Şuşada keçirilən beynəlxalq mədəni tədbirlər, musiqi festivalları və elmi konfranslar Türk xalqları arasında mədəni inteqrasiyanın dərinləşməsinə şərait yaradır.

Bundan əlavə, Qarabağ mövzusu Türk dünyasının ortaq tarixi yaddaşının və mədəni həmrəyliyinin möhkəmlənməsində mühüm rol oynayır. Regionun mədəni irsinin tanıdılması və beynəlxalq səviyyədə təbliği Türk dövlətləri arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişafına müsbət təsir göstərir. Beləliklə, Qarabağ müasir Türk dünyasında yalnız tarixi-mədəni məkan deyil, həm də ortaq mədəni identikliyin, həmrəyliyin və əməkdaşlığın mühüm simvolu kimi çıxış edir.

Açar sözlər: *Qarabağ, Türk Dünyası, mədəniyyət, milli dəyərlər*

Məqalə tarixçəsi: göndərilib – 20.04.2026; qəbul edilib – 13.05.2026

The Cultural role of Karabakh in the contemporary Turkic World

Lamiya Aliyeva

Abstarct. Karabakh has historically been one of the most significant centers of Turkic culture and continues to play an important role in preserving and promoting the shared cultural heritage of the Turkic world. The region has made substantial contributions to the formation of the cultural identity of Azerbaijan and Turkic peoples in general through its rich literary, musical, and architectural traditions. In particular, the Karabakh mugham school, the art of ashiqs, and various forms of folk creativity are recognized as integral components of Turkic cultural heritage.

In the contemporary period, the cultural significance of Karabakh extends beyond the national level and serves as a catalyst for strengthening cultural cooperation among Turkic states. Ongoing projects aimed at the restoration and preservation of the region's historical and cultural heritage are of great importance for safeguarding common values and transmitting them to future generations. In this context, Shusha is widely regarded as one of the symbolic cultural capitals of the Turkic world. International cultural events, music festivals, and academic conferences held in Shusha contribute to the enhancement of cultural integration and mutual understanding among Turkic nations.

Furthermore, Karabakh occupies a significant place in the collective historical memory of the Turkic world and plays a vital role in fostering cultural solidarity. The promotion of the region's cultural heritage at both regional and international levels contributes positively to the development of intercultural relations and cooperation among Turkic countries. Therefore, Karabakh should be viewed not only as a historical and cultural region but also as a symbol of shared cultural identity, unity, and collaboration within the modern Turkic world.

Keywords: *Karabakh, Turkic World, culture, national values*

Article history: received – 20.04.2026; accepted − 13.05.2026

Giriş / *Introduction*

Qarabağ Azərbaycan xalqının tarixi, mədəni və mənəvi irsində mühüm yer tutan, eyni zamanda Türk dünyasının ortaq mədəniyyət xəzinəsinə əhəmiyyətli töhfələr vermiş tarixi-coğrafi bölgələrdən biridir. Əsrlər boyu region müxtəlif mədəni proseslərin mərkəzində olmuş, zəngin ədəbi mühitin, musiqi ənənələrinin, memarlıq nümunələrinin və xalq yaradıcılığının inkişaf etdiyi mühüm bir mədəni məkan kimi tanınmışdır. Qarabağda formalaşmış mədəni dəyərlər yalnız Azərbaycan xalqının milli kimliyinin formalaşmasına təsir göstərməmiş, həm də türk xalqları arasında ortaq mədəni bağların möhkəmlənməsinə xidmət etmişdir. Bu baxımdan Qarabağın tarixi və mədəni irsi Türk dünyasının ümumi mədəni irsinin ayrılmaz tərkib hissəsi kimi qiymətləndirilir.

Müasir qloballaşma şəraitində milli-mədəni dəyərlərin qorunması, tarixi irsin gələcək nəsillərə ötürülməsi və mədəni diplomatiyanın inkişaf etdirilməsi dövlətlərin qarşısında duran mühüm vəzifələrdən biridir. Bu kontekstdə Qarabağın mədəni potensialı və onun Türk dünyasında oynadığı rol xüsusi aktuallıq kəsb edir. Regionun zəngin mədəni irsi, o cümlədən muğam sənəti, aşıq yaradıcılığı, folklor nümunələri, tarixi abidələr və görkəmli elm, ədəbiyyat və incəsənət nümayəndələrinin irsi türk xalqlarının ortaq mənəvi dəyərlərinin təcəssümü kimi çıxış edir. Qarabağın mədəni sərvətlərinin qorunması və beynəlxalq səviyyədə təbliği yalnız Azərbaycanın deyil, bütövlükdə Türk dünyasının mədəni inkişafına mühüm töhfə verir.

Son illərdə Qarabağın işğaldan azad olunmasından sonra bölgədə genişmiqyaslı bərpa, yenidənqurma və mədəni dirçəliş prosesləri həyata keçirilir. Tarixi-mədəni abidələrin bərpası, mədəni tədbirlərin təşkili, beynəlxalq forumların və festivalların keçirilməsi Qarabağın Türk dünyasının mədəni həyatında rolunun daha da güclənməsinə şərait yaratmışdır. Xüsusilə Şuşa şəhərinin Türk dünyasının mədəniyyət paytaxtlarından biri kimi tanınması regionun beynəlxalq mədəni əməkdaşlıq sistemində mövqeyini möhkəmləndirmişdir. Bu proseslər Türk dövlətləri arasında mədəni əlaqələrin inkişafına, ortaq tarixi yaddaşın qorunmasına və mədəni inteqrasiyanın dərinləşməsinə mühüm təsir göstərir.

Əsas hissə / *Main part*

Qarabağın müasir Türk dünyasında mədəni rolunu araşdırmaq, onun ortaq türk mədəni irsinin qorunması və təbliğindəki əhəmiyyətini müəyyənləşdirmək, həmçinin regionun Türk dövlətləri arasında mədəni əməkdaşlığın inkişafına verdiyi töhfələri elmi əsaslarla təhlil etməkdir. Tədqiqat çərçivəsində Qarabağın tarixi-mədəni xüsusiyyətləri, müasir dövrdə həyata keçirilən mədəni layihələr və onların Türk dünyasının inteqrasiyasına təsiri nəzərdən keçiriləcəkdir.

Qarabağ Azərbaycan xalqının tarixi yaddaşında və mədəni inkişafında xüsusi yer tutan bölgələrdən biridir. Coğrafi mövqeyi, zəngin tarixi keçmişi və çoxşaxəli mədəni irsi sayəsində Qarabağ əsrlər boyu Cənubi Qafqazın mühüm mədəniyyət mərkəzlərindən biri kimi tanınmışdır. Bölgədə formalaşmış maddi və mənəvi mədəniyyət nümunələri yalnız Azərbaycan xalqının deyil, bütövlükdə Türk dünyasının ortaq irsinin mühüm tərkib hissəsini təşkil edir.

Müasir dövrdə Qarabağın mədəni rolu daha geniş məna kəsb edərək türk xalqları arasında inteqrasiyanın, mədəni əməkdaşlığın və ortaq dəyərlərin qorunmasının vacib amillərindən birinə çevrilmişdir.

Qarabağın Türk dünyası üçün əhəmiyyəti ilk növbədə onun zəngin tarixi-mədəni irsi ilə bağlıdır. Region tarix boyu bir çox görkəmli şairlərin, musiqiçilərin, alimlərin və ictimai xadimlərin yetişdiyi mədəni mühit olmuşdur. Qarabağ ədəbi məktəbi Azərbaycan və türk ədəbiyyatının inkişafında mühüm rol oynamış, burada yaranan poeziya nümunələri ümumtürk mədəni fikrinin formalaşmasına təsir göstərmişdir. Xüsusilə XIX əsrdə Qarabağda fəaliyyət göstərən ədəbi məclislər milli-mədəni həyatın inkişafına mühüm töhfələr vermişdir. Bu məclislər türk xalqları arasında ədəbi əlaqələrin genişlənməsinə və ortaq mədəni dəyərlərin yayılmasına şərait yaratmışdır.

Qarabağın mədəni rolundan danışarkən musiqi sənətinin əhəmiyyətini xüsusi qeyd etmək lazımdır. Azərbaycan muğam sənətinin ən mühüm mərkəzlərindən biri hesab olunan Qarabağ dünya musiqi mədəniyyətinə dəyərli töhfələr vermişdir. Qarabağ muğam məktəbi milli musiqi irsinin qorunması və inkişaf etdirilməsində mühüm rol oynayaraq Azərbaycan musiqisinin beynəlxalq səviyyədə tanınmasına şərait yaratmışdır. Eyni zamanda, aşıq sənəti, xalq mahnıları və folklor nümunələri türk xalqlarının ortaq mədəni köklərini əks etdirən mühüm irs nümunələri kimi qiymətləndirilir. Bu mədəni sərvətlər müasir dövrdə Türk dünyasının müxtəlif ölkələrində keçirilən festivallarda, elmi tədbirlərdə və mədəni proqramlarda geniş şəkildə təqdim olunur.

Qarabağın memarlıq irsi də Türk dünyasının mədəni xəzinəsində mühüm yer tutur. Regionda mövcud olan tarixi qalalar, məscidlər, karvansaralar, türbələr və digər memarlıq abidələri türk-islam mədəniyyətinin zənginliyini və inkişaf səviyyəsini əks etdirir. Bu abidələr yalnız tarixi əhəmiyyət daşımır, həm də Türk dünyasının ortaq mədəni yaddaşının mühüm elementləri hesab olunur. Qarabağ memarlıq məktəbi Azərbaycan memarlığının inkişafına ciddi təsir göstərmiş və regionun şəhərsalma ənənələrinin formalaşmasında mühüm rol oynamışdır.

Müasir mərhələdə Qarabağın mədəni əhəmiyyəti onun yenidən qurulması və dirçəldilməsi prosesində daha aydın şəkildə özünü göstərir. İşğaldan azad edilmiş ərazilərdə aparılan genişmiqyaslı bərpa işləri tarixi və mədəni irsin qorunması istiqamətində mühüm addım hesab olunur. Dağıdılmış tarixi abidələrin bərpası, mədəniyyət müəssisələrinin yenidən qurulması və yeni mədəni layihələrin həyata keçirilməsi Qarabağın əvvəlki mədəni statusunun bərpa olunmasına xidmət edir. Bu proseslər yalnız Azərbaycanın deyil, həm də bütün Türk dünyasının diqqət mərkəzindədir və ortaq mədəni dəyərlərin qorunması baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Qarabağın mədəni dirçəlişində Şuşa şəhərinin rolu xüsusilə diqqətəlayiqdir. Şuşa tarixən Azərbaycan mədəniyyətinin və incəsənətinin mühüm mərkəzlərindən biri olmuşdur. Şəhər bir çox görkəmli sənətkarların, musiqiçilərin və ziyalıların vətəni kimi tanınır. Müasir dövrdə Şuşada keçirilən beynəlxalq musiqi festivalları, mədəni forumlar və elmi konfranslar Türk dünyasının müxtəlif ölkələrindən olan nümayəndələri bir araya gətirərək mədəni əməkdaşlığın inkişafına şərait yaradır. Bu tədbirlər ortaq mədəni irsin təbliği və türk xalqları arasında mədəni inteqrasiyanın gücləndirilməsi baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır.

Qloballaşma şəraitində milli mədəniyyətlərin qorunması və inkişaf etdirilməsi mühüm vəzifələrdən biri hesab olunur. Bu baxımdan Qarabağ Türk dünyasının mədəni diplomatiyasında xüsusi yer tutur. Regionun zəngin mədəni irsinin beynəlxalq səviyyədə tanıdılması türk xalqlarının ortaq tarixi və mədəni dəyərlərinin təbliğinə xidmət edir. Qarabağla bağlı həyata keçirilən beynəlxalq layihələr, sərgilər, elmi tədqiqatlar və mədəni tədbirlər Türk dünyasının mədəni əlaqələrinin genişlənməsinə və qarşılıqlı əməkdaşlığın möhkəmlənməsinə töhfə verir.

Bundan əlavə, Qarabağ Türk dövlətləri arasında humanitar əməkdaşlığın inkişafı üçün də mühüm platformaya çevrilmişdir. Təhsil, elm, incəsənət və mədəniyyət sahələrində həyata keçirilən birgə layihələr ortaq mədəni məkanın formalaşmasına xidmət edir. Bu əməkdaşlıq türk xalqları arasında qarşılıqlı etimadın və həmrəyliyin möhkəmlənməsinə, ümumtürk kimliyinin daha da güclənməsinə şərait yaradır.

Qarabağın mədəni potensialı Türk dünyasının gələcək inteqrasiya proseslərində mühüm amillərdən biri kimi çıxış edir.

Bu fikrin davamı olaraq tədqiqatçı Vüqar Kərimli "Türk mədəniyyətində milli ideya və etnomental dəyərlər" əsərində qeyd edir ki, "Türk xalqlarının yaratdığı mənəvi və maddi dəyərlər təkcə regionların deyil, bütövlükdə dünya mədəniyyətinin formalaşmasına təsir göstərmişdir. "Kitabi-Dədə Qorqud", "Manas", "Koroğlu" kimi epik dastanlar, Orxon abidələrindəki dövlətçilik fəlsəfəsi, eləcə də İpək Yolunun inkişafında türklərin oynadığı tarixi rol qlobal mədəni inteqrasiyanın aparıcı mənbələrindən biri olmuşdur. Türk xalqları dünyanın müxtəlif yerlərində yaşasalar da, onların mədəni kodu - dil, ənənə, musiqi, inanclar və sənət formaları - ümumbəşəri mədəniyyətin zəngin xəzinəsini formalaşdıran vacib elementlərdəndir. Bu mənada, dünya mədəniyyətinin bir çox şah əsərləri, tarixi-memarlıq abidələri və folklor nümunələri öz başlanğıcını məhz türk mədəniyyətinin dərin qatlarından alır" [Kərimli:2026, s.184]. Tədqiqatçı haqlı olaraq Türk xalqlarının tarix boyu yaratdığı maddi və mənəvi mədəniyyət nümunələrinin dünya sivilizasiyasının inkişafında mühüm rol oynaması müasir humanitar elmlərdə geniş şəkildə qəbul edilən yanaşmalardan biri hesab edir. Avrasiya məkanının böyük bir hissəsində formalaşmış türk mədəniyyəti müxtəlif dövrlərdə Şərq və Qərb arasında mədəni, siyasi və iqtisadi əlaqələrin qurulmasına əhəmiyyətli təsir göstərmişdir. Türk xalqları yalnız öz milli-mədəni kimliklərini qoruyub saxlamaqla kifayətlənməmiş, eyni zamanda dünya mədəniyyətinin zənginləşməsinə və müxtəlif sivilizasiyalar arasında qarşılıqlı əlaqələrin inkişafına mühüm töhfələr vermişlər. Türk mədəniyyətinin qlobal əhəmiyyətini göstərən digər mühüm mənbə qədim türk yazılı abidələridir. Orxon-Yenisey abidələri türk dövlətçilik ənənələrinin, siyasi idarəetmə prinsiplərinin və milli özünüdərkinin ən qədim yazılı ifadələrindən hesab olunur. Bu abidələrdə əks olunan dövlətçilik fəlsəfəsi, xalq-vətəndaş münasibətləri, milli birlik ideyaları və siyasi məsuliyyət prinsipləri yalnız türk tarixinin deyil, ümumilikdə dünya siyasi fikir tarixinin dəyərli nümunələri sırasına daxildir. Orxon kitabələri dövlət idarəçiliyi, liderlik və ictimai məsuliyyət məsələlərinə dair irəli sürdüyü fikirlərlə müasir dövrdə də öz aktuallığını qorumaqdadır. Türk xalqlarının dünya mədəniyyətinə təsiri təkcə mənəvi dəyərlərlə məhdudlaşmır. Maddi mədəniyyət nümunələri, xüsusilə memarlıq, şəhərsalma, sənətkarlıq və ticarət sahələrində əldə olunmuş nailiyyətlər də bəşər sivilizasiyasının inkişafında mühüm rol oynamışdır. Tarixi İpək Yolunun mühüm hissəsinin türk dövlətlərinin nəzarətində olması Şərqlə Qərb arasında ticarətin, elmi biliklərin, dini-fəlsəfi ideyaların və mədəni dəyərlərin yayılmasına şərait yaratmışdır. Türk dövlətləri bu yol üzərində yalnız vasitəçi funksiyası yerinə yetirməmiş, həm də müxtəlif mədəniyyətlərin qarşılıqlı zənginləşməsinə töhfə vermişlər. Bunun nəticəsində türk şəhərləri beynəlxalq ticarət və mədəniyyət mərkəzlərinə çevrilmişdir. Bundan başqa, türk xalqlarının yaratdığı memarlıq irsi dünya mədəniyyətinin mühüm tərkib hissələrindən biridir. Türk-islam memarlığının müxtəlif nümunələri - məscidlər, mədrəsələr, saraylar, körpülər, karvansaralar və türbələr - yalnız estetik baxımdan deyil, həm də mühəndislik və şəhərsalma baxımından yüksək dəyərə malikdir. Bu abidələr müxtəlif regionlarda memarlıq məktəblərinin formalaşmasına təsir göstərmiş və dünya memarlıq tarixində özünəməxsus yer tutmuşdur.

Türk xalqlarının musiqi mədəniyyəti də dünya mədəni irsinin zənginləşməsində mühüm rol oynamışdır. Muğam, aşıq sənəti, xalq musiqisi ənənələri və müxtəlif musiqi alətləri türk xalqlarının mənəvi dünyasının ayrılmaz hissəsi olmaqla yanaşı, beynəlxalq musiqi mədəniyyətinə də təsir göstərmişdir. Bu gün türk musiqisinin bir çox nümunələri beynəlxalq festivallarda nümayiş olunur və müxtəlif xalqlar arasında mədəni dialoqun inkişafına xidmət edir.

Bəşəriyyət tarixinin hər bir mərhələsi millətlərin öz müqəddəratını təyin etməsi, ərazi bütövlüyünün qorunması və milli kimliyin təsdiqi uğrunda apardığı mübarizələrlə xarakterizə olunur. Lakin bəzi xalqların tarixi taleyi onları təkcə öz coğrafiyalarının deyil, həm də mənsub olduqları böyük sivilizasiyaların gələcək taleyini müəyyənləşdirən strateji subyektlərə çevirir. Azərbaycan xalqı məhz belə bir missiyanı daşıyaraq, XXI əsrin başlanğıcında həm özünün tarixi ədalətini bərpa etmiş, həm də bütün Türk dünyası üçün yeni bir intibah dövrünün qapıla-

rını açmışdır. Bu elmi işin əsas qayəsini təşkil edən Qarabağ Zəfəri fenomeni, sadəcə 44 günlük hərbi əməliyyatların nəticəsi deyil, əsrlərlə davam edən dövlətçilik ənənəsinin, sarsılmaz milli iradənin və strateji səbrin məntiqi yekunudur [Əliyev:2020, 8 noyabr].

Azərbaycan tarixən Şərq və Qərb sivilizasiyalarının, şimal və cənub mədəniyyət areallarının kəsişməsində yerləşməklə, dünyada multikulturalizmin və tolerantlığın unikal mərkəzlərindən biri kimi tanınmışdır. Bu coğrafiyada fərqli etnosların və dinlərin sülh şəraitində birgəyaşayış formulu, ölkəmizi regionda sabitliyin əsas qarantına çevirmişdir. Lakin Azərbaycanın bu humanist dəyərləri və zəngin təbii-strateji potensialı, təəssüf ki, müxtəlif dövrlərdə xarici güclərin və onların regiondakı aləti olan erməni millətçiliyinin hədəfinə çevrilmişdir. Bu elmi işin əsas tədqiqat obyektlərindən biri də Qarabağ Zəfərinin Türk dünyasında yaratdığı yeni geosiyasi reallıqdır. Bu qələbə Orta Asiyadan Balkanlara qədər uzanan geniş coğrafiyada türk dövlətləri arasında inteqrasiya proseslərini sürətləndirmiş, Türk Dövlətləri Təşkilatının qlobal güc mərkəzinə çevrilməsinə təkan vermişdir. Bu gün biz artıq Bir millət, çox dövlət konsepsiyasından və Zəngəzur dəhlizi kimi nəhəng logistik layihələrdən danışırıqsa, bu, məhz Qarabağda qazanılan hərbi uğurun yaratdığı siyasi kapitalın nəticəsidir. Zəngəzur dəhlizi sadəcə bir nəqliyyat yolu deyil, o, Türk dünyasını coğrafi cəhətdən birləşdirən, Naxçıvanı ana vətənə bağlayan və Turan ideyasının iqtisadi arteriyası olan strateji bir layihədir [Amreyev:2022].

1926-cı il Bakı Türkoloji Qurultayından bir əsr sonra Türk dünyasının elm adamlarının vahid hədəflər ortaq əlifba, ortaq tarix və ortaq ünsiyyət dili ətrafında birləşməsi, zəfərin mənəvi tamamlanmasıdır [Həsənov və b.:2022]. Azərbaycan nümayəndə heyətinin bu proseslərdəki aktiv rolu, milli-mənəvi dəyərlərimizin təbliği və Qarabağ həqiqətlərinin dünya elmi ictimaiyyətinə çatdırılması materialın mühüm tərkib hissələrini formalaşdırır. Bu elmi inteqrasiya həm də Beynəlxalq Türk Akademiyası və Türk Mədəniyyəti və İrsi Fondu kimi qurumların fəaliyyəti ilə institusionallaşır. Qarabağ Zəfərindən sonra bu qurumların prioritet istiqaməti işğaldan azad olunmuş ərazilərdəki maddi-mədəni irsin birgə tədqiqi və "Türk Dünyasının Mədəniyyət Paytaxtı" elan edilmiş Şuşanın ortaq türkoloji mərkəz kimi inkişaf etdirilməsidir. Bu, elmi həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılmasında, vahid akademik cəbhənin yaradılması deməkdir. Belə ki, təqdim olunan işdə Qarabağ Zəfəri sadəcə keçmişin işğal faktının aradan qaldırılması kimi deyil, gələcəyin, 2040-cı il hədəflərinə doğru irəliləyən güclü, vahid və sarsılmaz Türk dünyasının təməl daşı kimi araşdırılır [Həsənov və b.:2022]. Azərbaycan tarixən müxtəlif sivilizasiyaların kəsişməsində yerləşərək, etnik və dini rəngarəngliyin sülh şəraitində qorunduğu unikal bir multikulturalizm məkanı olmuşdur. Əsrlər boyu bu coğrafiyada fərqli xalqların birgəyaşayış formula nəinki daxili sabitliyin, həm də regional təhlükəsizliyin əsas sütununa çevrilmişdir. Lakin Azərbaycanın bu humanist və tolerant mühiti, təəssüf ki, XX əsrin müxtəlif mərhələlərində erməni millətçiliyi və onların xarici havadarları tərəfindən həyata keçirilən sistematik etnik təmizləmə, deportasiya və işğal siyasəti ilə ağır sınaqlara məruz qalmışdır. İşğal dövründə Azərbaycanın dini və mədəni abidələrinə qarşı törədilən vandalizm, məscidlərimizdə heyvan saxlanılması və təbiətimizə qarşı yürüdülən ekoloji terror təkcə bir xalqın deyil, bəşəri sivilizasiyanın irsinə qarşı cinayət idi. Qarabağ zəfəri həmdə bu sivilizasiya düşmənçiliyinə verilən ən layiqli cavab, mənəvi təmizlənmə aktıdır. Qələbənin hərbi-siyasi nəticələri həm də işğaldan azad edilmiş ərazilərin sürətli reabilitasiyası ilə tamamlanır. Azərbaycan bu gün regionda unikal "Ağıllı şəhər" və "Ağıllı kənd" layihələrini həyata keçirməklə, dağıdılmış əraziləri yüksək texnologiyalı iqtisadi zonalara çevirir. Füzuli, Zəngilan və Laçın Beynəlxalq Hava Limanlarının inşası Qarabağın təkcə yerli deyil, həm də beynəlxalq logistik qovşağa çevrilməsi məqsədini daşıyır. Bu proses, Türk dünyasından olan investorlar və şirkətlər üçün yeni əməkdaşlıq platforması yaradaraq, bölgənin iqtisadi inteqrasiyasını sürətləndirən katalizator rolunu oynayır. Füzuli Beynəlxalq Hava Limanı təkcə müasir bir infrastruktur layihəsi deyil, həm də Qarabağ Zəfərinin yaratdığı yeni geosiyasi reallıqların, Azərbaycanın iqtisadi qüdrətinin və Türk dünyasının sarsılmaz birliyinin səmada ucalan möhtəşəm rəmzidir. Dünya mülki aviasiya tarixinə ən qısa müddətdə inşa edilən obyektlərdən biri kimi

düşən bu hava limanı, cəmi səkkiz ay ərzində minalarla çirklənmiş və tamamilə xarabalığa çevrilmiş bir ərazidə Azərbaycan və Türkiyə mütəxəssislərinin birgə fədakarlığı sayəsində ərsəyə gəlmişdir. Azərbaycanın 44 günlük Vətən müharibəsində qazandığı tarixi zəfər sadəcə lokal bir hərbi uğur deyil, Türk dünyasının mənəvi birliyinin, ortaq siyasi iradəsinin və tarixi kimliyinin müasir dövrdəki ən möhtəşəm təzahürüdür. Bu qələbə Cənubi Qafqazda onilliklər boyu mövcud olan güc balansını köklü şəkildə dəyişməklə yanaşı, türk dövlətləri arasında yeni bir geosiyasi reallığın strateji təməllərini qoymuşdur. Müharibənin gedişatında və ondan sonrakı mərhələdə Azərbaycanın nümayiş etdirdiyi qətiyyət, Türk dünyasında uzun müddətdir nəzəriyyə olaraq qəbul edilən "vahid güc konsepsiyası"nın praktik müstəvidə təcəssümünə çevrilmişdir. Xüsusilə Türkiyə Respublikasının nümayiş etdirdiyi sarsılmaz siyasi və diplomatik dəstək, "bir millət, iki dövlət" fəlsəfəsini daha geniş bir müstəviyə daşıyaraq, digər türk dövlətlərinin də Azərbaycanın haqq mübarizəsi ətrafında mənəvi səfərbərliyini təmin etmişdir.

Bu yeni status-kvo regionun enerji, nəqliyyat və təhlükəsizlik arxitekturasını yenidən formalaşdırmışdır. Mütəxəssislərin də qeyd etdiyi kimi, Azərbaycanın əldə etdiyi qələbə Orta Asiya türk dövlətlərində türk həmrəyliyi ideyasına olan inamı intibah dərəcəsinə yüksəltmişdir. Bu həmrəylik modeli sadəcə emosional bağlılıq deyil, gələcəkdə ortaq müdafiə sistemlərinin və işlək strateji mexanizmlərin formalaşması üçün mühüm bir siyasi-ideoloji fundament yaratmışdır [Əliyeva:2021, s.144]. Eyni zamanda, bu zəfər qlobal enerji və nəqliyyat geosiyasətinə birbaşa təsir edərək Asiya və Avropa arasında logistik imkanların genişlənməsinə yeni üfüqlər açmışdır. Xüsusilə Zəngəzur dəhlizi ideyası, Türk dünyasını coğrafi və iqtisadi cəhətdən birləşdirən strateji bir arteriya kimi müstəsna əhəmiyyət kəsb edir. Bu dəhliz Azərbaycanın Naxçıvanla birbaşa quru əlaqəsini təmin etməklə yanaşı, Türkiyə-Xəzər-Orta Asiya istiqamətində alternativ və təhlükəsiz nəqliyyat marşrutunu formalaşdırır. Son illərdə Türk Dövlətləri Təşkilatının Şuşa, Xankəndi və Qəbələ kimi şəhərlərimizdə təşkil olunan yüksək səviyyəli tədbirləri Türk dünyasının artıq yalnız etnik-mədəni bir birlik deyil, eyni zamanda vahid bir geosiyasi subyekt kimi dünya siyasətində söz sahibi olduğunu sübut edir. Beləliklə, əldə olunan qələbə Azərbaycanın milli qüruru olmaqla bərabər, həm də bütün Türk dünyasının qlobal miqyaslı qələbəsidir. Bu strateji zəfər nəticəsində Azərbaycan və Türkiyə arasında imzalanmış Şuşa Bəyannaməsi bu münasibətləri müttəfiqlik səviyyəsinə qaldırmış, türk dövlətləri ilə əlaqələrin sistemli xarakter almasına yol açmışdır. Bu mərkəz artıq qlobal enerji təhlükəsizliyində, kommunikasiya şəbəkələrinin qurulmasında və regional sabitlikdə əvəzolunmaz bir güc mərkəzi kimi çıxış edir. Şuşa Bəyannaməsi sadəcə iki dövlət arasındakı bağları sənədləşdirmədi, o, müasir beynəlxalq münasibətlər sistemində bənzəri olmayan bir hərbi-siyasi təhlükəsizlik çətiri formalaşdırdı [Kərimli:2021, s.221-226]. Bəyannamənin ən strateji bəndi – tərəflərdən birinin suverenliyinə və ya ərazi bütövlüyünə qarşı üçüncü tərəfdən təhdid yarandıqda birgə məsləhətləşmələrin aparılması və müvafiq yardımın göstərilməsi öhdəliyi bütövlükdə Türk dünyasının kollektiv təhlükəsizlik modelinin ilk real nümunəsidir. Bu, NATO-nun 5-ci maddəsinə bənzər bir regional təhlükəsizlik konseptinin Türk dövlətləri arasında tətbiqi üçün presedent yaratmış oldu. Bu kontekstdə, elmi potensialın və ortaq nailiyyətlərin gələcək inkişafı istiqamətində müəyyən olunan yol xəritələri Türk dünyasının beynəlxalq münasibətlər sistemində müasir bir cazibə mərkəzi kimi möhkəmlənməsini təmin edəcəkdir. Şuşa Bəyannaməsi sadəcə ikitərəfli sənəd deyil, regionda kənar güclərin neqativ müdaxilələrinə qarşı kollektiv bir qalxandır. Bu bəyannamə ilə Azərbaycan və Türkiyə öz hərbi doktrinalarını uyğunlaşdıraraq, Türk dövlətləri arasında gələcəkdə yarana biləcək vahid ordu və ya təhlükəsizlik blokunun hüquqi modelini təqdim etmiş oldu. Azərbaycanın 44 günlük mübarizə nəticəsində əldə etdiyi Şanlı Zəfər, təkcə hərbi nailiyyətlərin yekunu deyil, həm də Türk xalqlarının qəhrəmanlıq irsinin, milli iradəsinin və sarsılmaz Vətən sevgisinin müasir dövrdəki ən parlaq təzahürüdür. Bu baxımdan, noyabrın 8-i Azərbaycan tarixinə Zəfər Günü kimi daxil olmaqla yanaşı, həm də Turan coğrafiyasında həmrəyliyin və qardaşlığın ən güclü rəmzlərindən birinə çevrilmişdir. Müasir dövrün mürəkkəb siyasi şəraitində qazanılan bu qələbə, Türk dünyasının vahid bir mə-

nəvi məkan olduğunu və ortaq maraqlar naminə səfərbər ola biləcək potensialını bütün dünyaya nümayiş etdirdi. Cənubi Qafqazda yeni bir dövrün təməlini qoyan bu zəfər, regionda uzunmüddətli sülh və sabitliyin təmin olunması üçün strateji zəmin yaratmaqla bərabər, türk dövlətləri arasında münasibətlərin institusional müstəvidə möhkəmlənməsinə təkan vermişdir. Xüsusilə, Zəngəzur dəhlizinin reallaşması perspektivləri bu qələbənin yaratdığı ən mühüm iqtisadi və geosiyasi nəticələrdən biri kimi qəbul olunur. Bu strateji layihə təkcə nəqliyyat marşrutu deyil, eyni zamanda Türk dünyasının iqtisadi, enerji və logistik baxımdan inteqrasiyasına xidmət edən mənəvi bir körpüdür. Regionun gələcək inkişafında müstəsna rol oynayacaq bu dəhliz, türk dövlətlərinin qlobal ticarət yollarında subyektliyini artıraraq onları vahid bir iqtisadi blok kimi bir-birinə bağlayacaqdır. Qarabağda qazanılan bu tarixi uğur, Türk birliyi ideyasının sadəcə tarixi bir arzu olmadığını, həm də müasir geosiyasi müstəvidə həlledici güc mərkəzi olduğunu bir daha təsdiqləyir. Bu mənəvi bütünlük Azərbaycan və digər Türk dövlətləri arasındakı əlaqələrin strateji tərəfdaşlıqdan müttəfiqlik zirvəsinə yüksəlməsinin əsas hərəkətverici qüvvəsi kimi çıxış edir. Qarabağ Zəfəri təkcə ərazi bütövlüyünün təmini deyil, həm də Türk dünyasında onilliklər boyu davam edən sönük bir dövrün başa çatması və yeni bir diriliş mərhələsinin başlanğıcıdır. 44 günlük müasir müharibə strategiyası nəticəsində əldə olunan qələbə, türk xalqlarının mənəvi yaddaşında dərin iz buraxaraq, məğlubedilməz düşmən mifi əvəzinə vahid yumruq və tarixi həqiqət anlayışlarını ön plana çıxarmışdır. Bu zəfər, xüsusilə 1990-cı illərdə müstəqilliyini qazanmış, lakin hələ tam geosiyasi subyektlik qazanmağa çalışan gənc türk dövlətləri üçün böyük bir inam və motivasiya mənbəyi kimi çıxış edir. Gələcək perspektivdə Zəngəzur dəhlizinin açılması bu dirilişin iqtisadi və fiziki tacı olacaqdır. Ata torpaqlarına uzanan bu yol, türk dövlətlərinin bir-biri ilə kəsilməz əlaqəsini təmin etməklə, Turan ideyasının praktik nəqliyyat-logistika arteriyasını formalaşdıracaqdır. Beləliklə, Qarabağ Zəfəri beynəlxalq münasibətlər sistemində Türk dünyasının özünəməxsus yerini möhkəmləndirmiş, düşmənlərin kiçildiyi, sarsılmaz birliyimizin isə qlobal güc mərkəzinə çevrildiyi yeni bir eraya qədəm qoyulmuşdur. Qarabağ Zəfəri ilə başlayan yeni dövr təkcə hərbi-siyasi müstəvidə deyil, həm də Türk dünyasının intellektual və elmi-mədəni sferasında dərin canlanmaya səbəb olmuşdur.

Nəticə / *Conclusion*

Aparılan tədqiqat göstərir ki, Qarabağ təkcə Azərbaycanın tarixi-coğrafi bölgələrindən biri deyil, həm də Türk dünyasının ortaq mədəni irsinin mühüm daşıyıcısı və qoruyucusudur. Regionun əsrlər boyu formalaşmış zəngin mədəni ənənələri, ədəbi irsi, musiqi məktəbləri, memarlıq abidələri və xalq yaradıcılığı nümunələri türk xalqlarının ortaq mənəvi dəyərlərinin inkişafında əhəmiyyətli rol oynamışdır. Qarabağda yaranmış mədəni sərvətlər Azərbaycan mədəniyyətinin ayrılmaz tərkib hissəsi olmaqla yanaşı, ümumtürk mədəniyyətinin də zənginləşməsinə mühüm töhfələr vermişdir.

Müasir dövrdə Qarabağın əhəmiyyəti yalnız onun tarixi və mədəni irsi ilə məhdudlaşmır. Region Türk dövlətləri arasında mədəni əməkdaşlığın, qarşılıqlı anlaşmanın və inteqrasiyanın inkişafında strateji rol oynayır. Qarabağın mədəni potensialının yenidən bərpası istiqamətində həyata keçirilən tədbirlər ortaq türk mədəniyyətinin qorunmasına və beynəlxalq səviyyədə təbliğinə xidmət edir. Xüsusilə işğaldan azad olunmuş ərazilərdə aparılan bərpa və yenidənqurma işləri, tarixi-mədəni abidələrin bərpası və mədəni tədbirlərin təşkili bölgənin əvvəlki mədəni nüfuzunun bərpasına şərait yaratmışdır.

Qarabağın mədəni həyatında mühüm yer tutan Şuşa şəhərinin beynəlxalq tədbirlərə ev sahibliyi etməsi, elmi konfransların, musiqi festivallarının və müxtəlif mədəni layihələrin keçirilməsi Türk dünyasının mədəni əlaqələrinin daha da möhkəmlənməsinə təkan vermişdir. Bu fəaliyyətlər türk xalqları arasında ortaq tarixi yaddaşın qorunmasına, mədəni irsin gələcək nəsillərə ötürülməsinə və ümumtürk həmrəyliyinin gücləndirilməsinə xidmət edir. Eyni zamanda, Qarabağda həyata keçirilən mədəni layihələr regionun beynəlxalq mədəni məkanla inteqrasiya-

sını sürətləndirərək onun qlobal səviyyədə tanınmasına və təbliğinə imkan yaradır.

Araşdırmanın nəticələri göstərir ki, Qarabağ müasir Türk dünyasında yalnız mədəni irsin qorunduğu bir məkan deyil, həm də ortaq dəyərlərin formalaşdırıldığı, mədəni diplomatiyanın inkişaf etdirildiyi və türk xalqlarının mənəvi birliyinin möhkəmləndirildiyi strateji bir mərkəzdir. Qarabağın mədəni irsinin öyrənilməsi, qorunması və beynəlxalq səviyyədə tanıdılması Türk dünyasının gələcək mədəni inkişafı baxımından mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu baxımdan regionun mədəni potensialından səmərəli istifadə olunması, ortaq layihələrin genişləndirilməsi və mədəni əməkdaşlığın dərinləşdirilməsi Türk dövlətləri arasında əlaqələrin daha da güclənməsinə və ümumtürk mədəni məkanının inkişafına mühüm töhfə verəcəkdir.

Beləliklə, Qarabağ müasir Türk dünyasında ortaq tarixi yaddaşın, milli-mənəvi dəyərlərin və mədəni həmrəyliyin simvolu kimi çıxış edir. Onun zəngin mədəni irsi və müasir dövrdə artan mədəni əhəmiyyəti regionun yalnız Azərbaycan üçün deyil, bütün Türk dünyası üçün strateji mədəni məkan olduğunu təsdiqləyir.

Ədəbiyyat / *References*

1. Əliyev İ. "Şuşa şəhərinin azad edilməsi münasibətilə xalqa müraciəti" (2020, 8 noyabr). https://president.az/az/articles/view/45793 [istinad tarixi: 13.02.2026].
2. Amreyev B. "Türk Dünyası: Yeni geosiyasi reallıqlar və inteqrasiya paradiqması" / *TDT-nin illik hesabat materialları*, 2022.
3. Əliyeva L.F. (2021). *Qarabağ münaqişəsi: Azərbaycan milli mədəni irsi*. Bakı: "AFPoliqrAF", 144 s.
4. Həsənov H.Ə., Cəfərov N.Q. və b. *Azərbaycan və Türk dünyasının mənəvi bütövlüyü: Tarixi varislik*. Simpozium materialları. Ərzincan: 2022.
5. Kərimli V.Q. (2026). *Türk mədəniyyətində milli ideya və etnomental dəyərlər*. Bakı: "AFPoliqrAF", 280 s.
6. Kərimli V.Q. "Qafqaz regionunda Qarabağ: kulturoloji təfsir" / *Memarlıq, Şəhərsalma tarixi və bərpası toplusu*, T. 21, №2, Şərq Ölkələri Beynəlxalq Memarlıq Akademiyası, Bakı: 2021, s.221–226.